

Ігор ОКСЕНЮК,
заслужений тренер України,
старший викладач кафедри теорії
та методики фізичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

Сергій СЕМЕНОВИЧ,
старший викладач кафедри теорії
та методики фізичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

ЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ МІЖ ТРЕНЕРОМ ТА ГРАВЦЯМИ ФУТБОЛЬНОЇ КОМАНДИ

У статті обґрунтовано фактори психологічної сумісності як важливої складової формування сприятливого мікроклімату між тренером та гравцями футбольної команди. Охарактеризовано аспекти міжособистісних відносин у спортивному колективі.

Ключові слова: сприятливий мікроклімат, сумісність, тренер, футбольна команда, ігрова діяльність, міжособистісні відносини.

В статті обґрунтовано фактори психологічної сумісності як важливої складової формування сприятливого мікроклімату між тренером та гравцями футбольної команди. Охарактеризовано аспекти міжособистісних відносин у спортивному колективі.

Ключевые слова: благоприятный микроклимат, совместимость, тренер, футбольная команда, игровая деятельность, межличностные отношения.

The article presents the factors of psychological compatibility as an important component of the formation of a favorable microclimate between the coach and players of the football team. The characteristic aspects of interpersonal relationships in the sports team.

Key words: favorable microclimate, compatible, coach, football team, game activities, interpersonal relationships.

Постановка наукової проблеми. Внутрішньогрупові взаємовідносини у будь-якому колективі, у нашому випадку – у футбольній команді, залежать від його сформованості, міжособистісної взаємодії, інтерактивного аспекту, наявності психологічної сумісності між тренером та його підопічними.

Сумісність – оптимальне поєднання якостей людей у процесі спілкування, що сприяє успішному виконанню ними спільної діяльності. При будь-якій діяльності, зокрема й спортивній, між людьми, як відомо, встановлюються взаємовідносини, які пізніше доповнюються певними традиціями та звичками. Психологи називають це психологічним кліматом і вважають його одним із вирішальних чинників успішної діяльності людини. Для учасників невеликої групи (колективу) людей наявність сприятливого

психологічного клімату – питання надзвичайно важливе, адже від цього залежать результати їх діяльності. Ігнорування знань про психологічний клімат, його закономірності, особливості регуляції й оптимізації значно звужує можливості тренерського складу в питанні керівництва командою.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання міжособистісного сприймання та розвитку соціальної перцепції висвітлювали такі науковці, як А. Бандура, М. Герберт, М. Даннет, К. Девіс, Г. Келлі, Дж. Кемпбелл, К. Левін, З. Фрейд. Дослідженням перцептивної сторони спілкування займалися Л. Гозман, Я. Коломінський, Р. Кричевський, С. Максименко, М. Пірен, В. Циба, Н. Чепелева. Соціальне сприймання у спорті розглядали Г. Андреева, А. Донцов, Ю. Коломийцев, Р. Мартенс, В. Симеченко, Ю. Ханін [8] та ін.

Мета статті – окреслити фактори психологічної сумісності у формуванні сприятливого мікроклімату між тренером та гравцями футбольної команди.

Виклад основного матеріалу. У ході підготовки футбольної команди до гри інколи трапляється ситуація, коли всі спроби тренера зробити певного гравця частиною спортивного колективу закінчуються невдачею, хоча ще не так давно цей гравець демонстрував неабияку злагоду та взаєморозуміння з партнерами, однак в іншій команді. Тобто, йдеться про психологічну сумісність спортсмена із товаришами по команді. Таким чином, лише за наявності згуртованості в колективі гравець спроможний продемонструвати всі свої позитивні якості [4].

Сумісність членів спортивної команди обумовлена наявністю в спортсменів функціональної сумісності, тобто психологічних та психофізіологічних даних, які полегшують колективну ігрову діяльність, а також характером міжособистісних взаємин, що склалися між членами команди. Якщо два гравці виконують певну ігрову дію (наприклад, швидко комбінацію нападу), але в одного із них повільна реакція, а інший не лише швидко реагує, а й правильно оцінює ситуацію, що виникла в грі, то такі гравці вважаються несумісними і в подальшому не зможуть досягти успіху у зв'язку з відсутністю комунікативності у ході виконання сумісних дій.

Характер та особливість комунікативних взаємовідносин учасників групи повинні відповідати тим завданням та умовам, які висуває до них спортивна діяльність. При цьому необхідно враховувати не лише внутрішньогрупові функціональні зв'язки, динаміку їх використання, а й характер інформаційної спрямованості – односторонній або взаємний. Функціональні взаємовідносини, тобто ті, що базуються на психофізіологічній сумісності, у взаємодії гравців футбольної команди надзвичайно потрібні. Виходячи з цього, пошук прийнятної функціональної структури майбутньої діяльності в ході вирішення тактичних завдань та відповідний підбір команди є важливою умовою подальшого вдосконалення спортивної майстерності гравців.

Стосовно характеру міжособистісних відносин, то тут необхідно зазначити, що є безліч прикладів, коли слабка команда, яка поступається техніко-тактичною майстерністю команді сильнішій, отримує переконливу перемогу. У цьому випадку зауважують, що вона перемогла завдяки моральній згуртованості її учасників. Отже, саме особистісні взаємовідносини найбільше впливають не лише на зацікавленість футболістів певною командою, а й на задоволення від перебування їх у цьому колективі. Важко уявити футбольну команду, в якій відсутня згуртованість, адже саме це є основною умовою її майбутніх спортивних перемог. Тренери, враховуючи не лише ігрові та психологічні особливості спортсменів, а й їх особистісні якості, досягають неабиякої зіграності команди [7, с. 122].

В умовах сучасного розвитку спорту керівництво командою неможливо уявити без урахування факторів сумісності не лише між членами команди, а й між командою та тренером. При цьому розрізняють психофізіологічні та соціально-психологічні фактори сумісності.

Під психофізіологічною сумісністю розуміють відповідність гравців за віком, рівнем фізичного та сенсомоторного розвитку, ступенем підготовки, тренуваності. Отже, психофізіологічна сумісність залежить як від фізичних і фізіологічних особливостей (зріст, сила, витривалість тощо), так і особливостей процесів сприймання, мислення, уваги, пам'яті, емоцій [7, с. 127].

Соціально-психологічна сумісність базується на загальних цілях, інтересах та установках членів спортивного колективу, поєднанні ціннісних орієнтацій з особистою спрямованістю кожного члена команди, особливостях соціального типу поведінки, ставленні до роботи, товаришів по команді та ін. [1]. Проте найважливішим чинником діяльності та розвитку спортивної команди, є, звичайно, соціально-психологічний клімат у ній.

Соціально-психологічний клімат – це якісний аспект міжособистісних взаємовідносин, що виявляється в сукупності внутрішніх (психологічних) умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності та всебічному розвитку особистості в групі. Для характеристики цього феномена використовують також такі поняття, як «психологічний клімат», «морально-психологічний клімат», «психологічна атмосфера» [3].

До найважливіших ознак сприятливого соціально-психологічного клімату колективу (команди) відносять як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники.

Суб'єктивні чинники:

- довіра та взаємовимогливість членів команди один до одного;
- доброзичливість та співпраця;

- вільне висловлювання думок, що стосуються команди або поведінки окремих осіб у ній;

- відсутність тиску на підлеглих з боку керівництва;

- право всіх членів команди на прийняття значущих для неї рішень, взаємодопомога щодо питань, які потребують негайного вирішення;

- повна поінформованість членів колективу щодо завдань та справ у колективі;

- усвідомлення та особиста відповідальність кожного члена команди за внутрішній мікроклімат у ній.

Об'єктивні чинники:

- високі результати діяльності;

- низька плинність кадрів;

- високий рівень трудової дисципліни;

- відсутність напруженості й конфліктності в колективі тощо.

Серед факторів формування соціально-психологічного клімату в команді виокремлюють фактори макросередовища та фактори мікросередовища. Фактори макросередовища впливають на психологічний клімат ззовні, адже відомо, що жодна група або колектив не може існувати та розвиватися ізольовано. До факторів макросередовища належать:

- соціально-психологічні тенденції науково-технічного прогресу;

- особливості суспільно-економічної формації на конкретному етапі розвитку суспільства;

- особливості діяльності вищих органів управління;

- соціально-психологічні особливості регіону, де функціонує команда.

На соціально-психологічний клімат колективу (команди) впливають і фактори мікросередовища, до яких відносимо:

- матеріальні, економічні, технологічні та організаційно-управлінські умови праці в колективі та ступінь задоволення ними людей;

- особливості формальної структури в колективі та її співвідношення з неформальною;

- стиль керівництва колективом;

- рівень психологічної культури керівника та його підлеглих тощо.

Таким чином, основними факторами, що впливають на стан соціально-психологічного клімату в колективі (команді), є умови праці та ступінь задоволення характером міжособистісних відносин у ньому; стиль керівництва, особистість керівника та ставлення його до підлеглих [5].

На психологічний клімат у колективі неабияк впливають і конфліктні ситуації. Наявність міжособистісних конфліктів залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів. Якщо перші створюють потенційну можливість виникнення конфлікту, то другі викликають його.

У спортивних командах виокремлюють чотири групи конфліктів, основними причинами яких є спільна спортивна діяльність:

1. Конфлікти, що виникають у ситуаціях, які перешкоджають досягненню основних цілей спільної спортивної діяльності. До них відносять функціонально-рольові конфлікти, що виникають в умовах спортивно-ігрової діяльності, коли дії деяких спортсменів обмежують, ускладнюють та знижують її результативність. Причинами таких конфліктів є: різний рівень спеціальних якостей гравців – головних складових їх спортивної майстерності (рівень фізичної, технічної, тактичної, психологічної підготовленості спортсменів); психофізіологічна несумісність;

різний рівень розвитку психічних якостей (психомоторних, перцептивних, інтелектуальних); негативні психічні стани спортсменів; підвищена збудливість, нервозність, напруженість, пасивність; почуття занепокоєння, непевності, тривоги, пригніченості; втома, спустошеність як результат психічної і фізичної перевтоми, страхи і заклопотаність, обумовлені пержитими травмами.

2. Конфлікти, що виникають у ситуаціях, які безпосередньо чи опосередковано перешкоджають досягненню вторинних цілей спільної діяльності, зокрема реалізації особистісного і професійного потенціалу спортсмена, прагненню до професійного зростання, вдосконаленню, визнанню з боку групи. До них відносять конфлікти «домагань», причинами яких зазвичай є: незадоволеність прагнення чи бажання гравця брати участь у складі команди в тій чи іншій грі, поїздки на спортивні збори; негативне ставлення спортсменів із більш високим діяльнісним статусом до нижчих за рангом членів команди; специфіка стилю і методів керівництва командою.

3. Конфлікти, що виникають у зв'язку із неприйняттям деякими членами команди усталених у ній норм і правил. Це – конфлікти способів поведінки в умовах спільної діяльності та спілкування, що не відповідають очікуванням деяких членів команди, наявним вимогам у ній. Така поведінка тягне за собою конфлікт між спортсменами, зокрема небажання жертвувати власними інтересами заради успіхів команди, безвідповідальне ставлення до тренувальних занять і змагань (дисципліна, спортивний режим, самовіддача, виконання обов'язків), недотримання прийнятих у команді правил співіснування.

4. Особисті конфлікти, що виникають у зв'язку з певною особистісною несумісністю, незрозумінням. Причинами цього є різні погляди на ціннісні орієнтації, цілі та завдання, життєві плани, інтереси й обов'язки [2].

У ході виникнення конфліктної ситуації між спортсменами тренер як керівник спортивного колективу повинен дотримуватися певної тактики, яка допоможе у майбутньому залагодити конфлікт:

- правильно оцінити ситуацію, що склалася, однак лише після з'ясування усіх обставин конфлікту;
- пояснити всім учасникам конфлікту причини його виникнення;
- довести, що будь-який конфлікт негативно впливає на виконання поставлених командою завдань;
- дати можливість усім учасникам конфлікту викласти свою точку зору на врегулювання конфліктної ситуації;
- оцінити зусилля всіх учасників колективу щодо вирішення конфлікту;
- показати істинну картину конфлікту, виключивши будь-які голосливі твердження, з'ясувати, що заважає його вирішенню;
- аргументувати всі подальші дії;
- з'ясувати, які конкретні пропозиції члени команди можуть запропонувати для вирішення конфлікту;

- приймаючи будь-яке рішення, враховувати пропозиції всіх членів команди, не лише конструктивно, а й критично обґрунтувати свою позицію, чітко окреслити шляхи та умови вирішення конфлікту, а також вимоги, що висувуються до поведінки винуватців конфлікту;

- чим переконливішими будуть обґрунтування тренера стосовно винуватців конфлікту, тим швидше стабілізується ситуація як у колективі, так і в міжколективному професійному спілкуванні [6].

Висновки. Сумісність – оптимальне поєднання рис особистості у процесі спілкування, що сприяє успішному виконанню спільної діяльності. Означений фактор є надзвичайно важливим каталізатором у формуванні сприятливого соціально-психологічного клімату у взаємовідносинах тренера та його підопічних – гравців команди.

Питання психологічної сумісності у спортивній команді не вичерпується представленим матеріалом і потребує подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бринзак С. Психологічна сумісність та її оцінка в спортивній команді / С. Бринзак // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2006. – Вип. 10. – Т. 4. – С. 36–40.
2. Кардялис К. Конфликтность и сплоченность спортивных команд: диагностика и оптимизация межличностных отношений / К. Кардялис, Б. Александрович // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 1. – С. 71–78.
3. Кенані Слім. Індикатори психологічного клімату спортивної команди : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт» / Слім Кенані // Національний ун-т фізичного виховання і спорту України. – К., 2005. – 20 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
5. Психологія труда : учеб. пособие / Н. П. Лукашевич, И. В. Сингаевская, Е. И. Бондарчук. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – К. : МАУП, 2004. – 112 с.
6. Сопов В. Ф. Психология разрешения конфликта в спортивной команде / В. Ф. Сопов. – Самара : СамГПУ, 2000. – 70 с.
7. Федик О. В. Психология спорта : материалы для самоподготовки до семинарских занятий для студентов специальности «Психология» / О. В. Федик. – Івано-Франківськ : Інін, 2013. – 226 с.
8. Худякова В. І. Соціальна перцепція як чинник оптимізації управлінської діяльності керівника середньої загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / В. І. Худякова. – К., 2003. – 21 с.

Дата надходження до редакції: 14.06.2017 р.